

Mgr inż. Katarzyna Bańkowska

Katedra Ekonomiki i Organizacji Gospodarstw Rolniczych

Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego

Podstawy decyzji zawodowych rolników w dobie polaryzacji struktury gospodarstw

WPROWADZENIE

Gospodarka rynkowa wymusza na jej uczestnikach racjonalne podejmowanie decyzji. Trendy te dotyczą wszystkich uczestników rynku, oddziałując również na sferę agrobiznesu, która z racji swej specyfiki reaguje często odmiennie na działania rynkowe niż inne działy gospodarki. W ostatnich latach mamy do czynienia z narastającą polaryzacją gospodarstw z jednej strony powstają duże, silne przedsiębiorstwa nastawione na zwiększanie powierzchni, minimalizację kosztów i czerpanie korzyści ze skali produkcji, a z drugiej strony bieguna znajdują się gospodarstwa stagnujące, mające na celu przetrwanie bądź w dłuższej perspektywie czasu wycofanie z rynku. Według danych PSR, w Polsce w 2002 roku było razem 2933,2 tys. gospodarstw (łącznie z działkami do 1 ha), z czego tylko 32,2% stanowiły gospodarstwa towarowe, których liczbę szacowano na 943,6 tys. W grupie gospodarstw towarowych największy udział w powierzchni zajmowanych UR miały gospodarstwa o obszarze 1–20 ha – 57,23%, których udział w produkcji towarowej wynosił 50,1%. Na drugiej pozycji plasowały się gospodarstwa powyżej 100 ha, użytkujące 21,52% UR oraz wytwarzające 23,3% produkcji towarowej. W kontekście takiego rozwarstwienia produkcyjnego i powierzchniowego rodzi się pytanie o motywy i cele postępowania rolników. Pilotażowe badania nad systemem motywów i celów rolników zostały przeprowadzone metodą ankietową podczas Mazowieckich Dni Rolnictwa w Poświętnem k. Płońsk. Ankietowane osoby zostały dobrane losowo w sposób systematyczny w chwili ich przybycia na teren pól demonstracyjnych w dwóch wylosowanych porach dnia. Z założenia osoby uczestniczące w Mazowieckich Dniach Rolnictwa są rolnikami, nastawionymi na kontynuację produkcji rolniczej, o czym świadczy chęć udziału w wystawie. Pośród ankietowanych znalazły się osoby wykonujące inny zawód niż rolniczy, których opinie w opracowaniu wyników zostały pominięte. Wybór takiej próby z racji ograniczeń liczebności, jak i miejsca badania nie gwarantuje reprezentatywności wyników dla całej po-

pulacji rolników polskich. Odzwierciedlać może jedynie nastroje wąskiego grona rolników prowadzących działalność towarową.

WYNIKI BADAŃ

Założeniem przeprowadzonego badania było przedstawienie stopnia zadowolenia rolników z wybranych aspektów pracy zawodowej, motywów podjęcia pracy w gospodarstwie, stawianych celów oraz środków ich realizacji. Podstawę opracowania stanowią odpowiedzi 42-osobowej grupy rolników z regionu północnego Mazowsza. Średni wiek respondentów wyniósł 44,2 roku. Średnia wielkość posiadanego gospodarstwa wynosiła 25,16 ha. W badaniu udział wzięło 13 kobiet i 29 mężczyzn wykonujących zawód rolnika. W badaniu respondenci mogli przyporządkować każdej z zaproponowanych odpowiedzi wagi (oceny) w skali od 1 do 10 (1 – min., 10 – maks.) z możliwością kilkakrotnego użycia tej samej wagi. Pytania o motyw, cele i ich realizację zawierały możliwość odpowiedzi otwartej w postaci pytania „inne (jakie?)”.

Badanie zadowolenia w pracy rolnika dotyczyło następujących aspektów:

- możliwość robienia tego, co robię najlepiej,
- możliwość pracy na własny rachunek,
- praca w spokojnym otoczeniu,
- kontakt z przyrodą,
- możliwość rozwijania swoich zdolności i umiejętności,
- niezależność od przełożonych,
- względy zdrowotne,
- bezpieczeństwo warunków pracy,
- stabilność dochodu,
- pewność posiadanego zatrudnienia.

Ankietowani rolnicy wśród powodów do zadowolenia najwyżej ocenili kontakt z przyrodą. Średnia punktacja nadana temu aspektowi wyniosła 8,45 punktu. Na drugim miejscu uplasowała się niezależność od przełożonych – średnia ocena 8,02 punktu, a na trzecim pewność posiadanego zatrudnienia – średnia ocena 7,5 punktu. Najwyższą ocenę (10 punktów) 60% badanych przypisało kontaktowi z przyrodą, niezależności od przełożonych – 52%, „pracy na własny rachunek” 10 punktów przypisało 48% rolników, natomiast spokojnemu otoczeniu 43%.

Badane osoby najniżej oceniły zadowolenie ze stabilności dochodów – średnia ocena wyniosła 4,19 punktu. Temu aspektowi 10% spośród badanych przyporządkowało najwyższe wagi 10 punktów, byli to rolnicy w wieku 40–50 lat, prowadzący gospodarstwa o powierzchni powyżej 20 ha. Aż 26% osób oceniło

zadowolenie ze stabilności dochodów na 5 punktów. Bezpieczeństwo warunków pracy zostało ocenione średnio na 4,95 punktu, lecz dla 16% respondentów zasługiwało na ocenę najwyższą, natomiast 29% osób deklarowało połowiczne zadowolenie z tego aspektu. Względy zdrowotne również nie powodowały zadowolenia rolników. Ich średnia ocena to 5,83 punktu, przy czym 21% osób deklarowało zadowolenie z tego aspektu na poziomie 10 punktów.

Oceny zadowolenia z wymienionych aspektów pracy były różne w zależności od płci respondentów. Kobiety najwyższą średnią punktacją przypisały pracy na własny rachunek, która, według mężczyzn zajęła pozycję czwartą. W obu grupach na drugim miejscu znalazła się niezależność od przełożonych. Kobiety jako trzeci aspekt powodujący ich zadowolenie wymieniły kontakt z przyrodą, który w ocenie mężczyzn uplasował się na pierwszym miejscu jako powód do zadowolenia. Natomiast na czwartym miejscu obie grupy oceniły zadowolenie z pewności posiadanego zatrudnienia. W odczuciu obu płci najmniej powodów do zadowolenia daje stabilność dochodu.

Do oceny motywów podjęcia pracy w zawodzie rolnika zaproponowano 11 pozycji:

- przywiązanie do tradycji rodzinnych,
- zamiłowanie do zawodu,
- poważanie w środowisku,
- chęć pozostania w znanym sobie otoczeniu,
- brak możliwości innego wyboru,
- pragnienie pracy na swoim,
- możliwość poświęcania czasu rodzinie,
- spodziewane dochody,
- możliwość ciągłego uczenia się,
- zdobycie prawa do świadczeń społecznych,
- zdobyte wykształcenie zawodowe.

Najwyższą średnią oceną 8,14 punktu uzyskała chęć pracy na swoim, przy czym aż 57% badanych osób nadało jej maksymalną liczbę punktów. Na drugim miejscu wśród motywów podjęcia pracy rolnika znalazło się zamiłowanie do zawodu – średnio 7 punktów, które przez 33% osób zostało ocenione najwyżej. Trzecim wskazanym przez rolników motywem wyboru zawodu było przywiązanie do tradycji rodzinnych, średnio 6,69 punktu, które w ocenie 40% osób zasługiwało na najwyższe oceny.

Według przeprowadzonej ankiety, najmniejszy wpływ na wybór wykonywanej pracy przez rolników miało uzyskane wykształcenie zawodowe – średnio ocenione na 2,95 punktu. W ocenie 60% osób zasługiwało ono jedynie na 1 punkt. Pytanie o motywy wyboru pracy rolnika zawierało możliwość podania własnego powodu. Trzy badane osoby wskazały i oceniły inne motywy niż za-

proponowane na 10 punktów. Jednym z podawanych motywów przez respondentów było małżeństwo z rolnikiem.

Rozpatrując zależność wyników od płci można stwierdzić, iż kobiety kierowały się głównie możliwością poświęcania czasu rodzinie (średnia ocena 7,83 punktu), którą mężczyźni jako motyw podjęcia pracy uplasowali na siódmej pozycji. Dla mężczyzn głównym motywem wyboru zawodu okazała się chęć pracy na swoim, którą kobiety podały jako drugi motyw wyboru. Kolejnymi motywami wyborów męskich było zamiłowanie do zawodu, chęć pozostania w znanym otoczeniu oraz tradycje rodzinne. W odczuciu kobiet tradycje rodzinne znalazły się na miejscu trzecim, zaś zamiłowanie na miejscu czwartym.

Respondentom zaproponowano wybór 11 celów. W propozycjach znalazły się:

- utrzymanie miejsca pracy,
- zdobycie środków na utrzymanie,
- zwiększenie znaczenia własnej osoby w otoczeniu,
- powiększenie swoich umiejętności,
- zdobycie środków na wykształcenie dzieci,
- kontynuacja rodzinnych tradycji,
- powiększenie gospodarstwa,
- zapewnienie świadczeń emerytalnych w przyszłości,
- spodziewane dochody,
- doksztalcanie,
- inne.

Najwyższą średnią ocenę uzyskało zdobycie środków na utrzymanie – 8,07 punktu, któremu 52% osób nadało najwyższą punktację. Najwięcej osób (57%) jako główny cel działania zaznaczyło chęć edukowania dzieci. Średnia waga nadana temu celowi wyniosła 7,81 punktu. Na kolejnych miejscach wśród wyznaczonych sobie przez rolników celów znalazło się utrzymanie miejsca pracy oraz zdobycie świadczeń emerytalnych.

Najniższe oceny rolnicy przyznali własnemu doksztalcaniu (średnio 4,88 punktu) oraz chęci powiększenia gospodarstwa (5,02 punktu).

Mężczyźni za równie ważne uznali cele, jakim jest zapewnienie edukacji dzieciom oraz zdobywanie środków na utrzymanie. Drugą pozycją w celach mężczyzn było utrzymanie miejsca pracy, natomiast na trzecim miejscu znalazło się powiększanie własnych umiejętności. Kobiety największą wagę nadały zdobywaniu środków na utrzymanie (średnio 9,5 punktu), na drugim miejscu stawiając edukację dzieci. Utrzymanie miejsca pracy, wysoko cenione przez mężczyzn, kobiety postawiły w swych priorytetach na czwartym miejscu, tuż po świadczeniach emerytalnych. Daje się zatem wyraźnie zauważyć, że stroną

bardziej zainteresowaną bezpieczeństwem swoim i dzieci, tak w wieku produkcyjnym, jak i w późnej starości są kobiety.

Ostatnia część omawianej ankiety zawierała próbę oceny pożądaných przez rolników ułatwień. Rolnikom zaproponowano do oceny listę aspektów, które umożliwiłyby realizację stawianych sobie zamierzeń, takich jak:

- wyższe dochody,
- lepsza samoorganizacja,
- współpraca z sąsiadami,
- wzmożona praca,
- większa dokładność,
- wytrwałość,
- większa wiara w swoje możliwości,
- doksztalcanie się,
- zmiana miejsca zamieszkania,
- znajomość z wysoko postawionymi osobami,
- inne.

Na pierwszym miejscu rolnicy zawsze zaznaczali wyższe dochody. Drugie miejsce w ogólnej ocenie zajęła współpraca z sąsiadami (średnia ocena 7,02 punktu), która przez mężczyzn również była stawiana na drugim miejscu, natomiast w odczuciu kobiet plasowała się na miejscu czwartym. Trzecie miejsce w ogólnej ocenie zajęła lepsza samoorganizacja. Zaznaczyć należy, iż dla kobiet stanowiła ona drugie po dochodach ułatwienie realizacji celów, natomiast dla mężczyzn plasowała się na pozycji piątej wraz z większą dokładnością. Kobiety zwróciły również uwagę na wytrwałość, która według mężczyzn zajmowała pozycję szóstą. Jako czynnik ułatwiający realizację zamierzeń mężczyźni wysoko ocenili wiarę we własne możliwości oraz doksztalcanie się.

Analizując relacje deklarowanych celów, motywów i zadowolenia z pracy, można zwrócić uwagę na aspekt dochodu i niezależności. Wśród nielicznych (10% respondentów) osób wykazujących największe zadowolenie z uzyskiwanych dochodów znaleźli się posiadacze gospodarstw o powierzchni 20–30 ha. Deklarowali oni, iż kwestie dochodu nie stanowiły motywu podjęcia przez nich wykonywanego zawodu. Osoby te decyzję o wyborze zawodu uzasadniały chęcią pracy na swoim oraz możliwością poświęcania czasu rodzinie. Tylko jedna z tych osób uznała dochody jako motyw wyboru zawodu. Paradoksalnie, dla wszystkich osób zadowolonych z poziomu uzyskiwanego dochodu, celem liczącym się najbardziej był wzrost dochodów i powiększenie gospodarstwa – edukacja dzieci w ich ocenie plasowała się na miejscu trzecim.

Wychodząc od kryterium niezależności od przełożonych – 52% osób deklarowało zadowolenie z tego aspektu pracy, tylko 63% z nich wykazywało zadowolenie z możliwości pracy na własny rachunek. Analizując motyw wyboru

zawodu tej grupy można stwierdzić, że wszystkie z tych osób jako powód wyboru zawodu wybrały właśnie pragnienie pracy na swoim. Podobną konsekwencję deklaracji daje się zauważyć wśród osób, których motywem wyboru zawodu były tradycje rodzinne (42% ankietowanych uznało je za ważny motyw decyzji zawodowych). W $\frac{3}{4}$ zapytań o cel tych osób kontynuacja rodzinnych tradycji znalazła się na pozycji równorzędnej co utrzymanie rodziny i edukacja dzieci.

Większość respondentów najniżej oceniała wpływ zdobytego wykształcenia na podjęcie wykonywanego zawodu. W 14% odpowiedzi był to jednak jeden z głównych motywów wyboru. Średni wiek osób, które wskazały wykształcenie jako powód wybrania zawodu wynosił 45 lat, średnia zaś powierzchnia użytkowanych przez nich gospodarstw 38,5 ha. Osoby te skupiały swoją działalność na zwierzęcych kierunkach produkcji. W ich ocenie największe zadowolenie dawała im niezależność od przełożonych oraz pewność posiadanego zatrudnienia. Pewność zatrudnienia najprawdopodobniej była doceniana z racji wieku, gdyż w innym zawodzie mogłaby być zagrożona. Wśród tych osób większość wskazań celu działalności dotyczyła zabezpieczenia świadczeń emerytalnych oraz zdobycia środków na utrzymanie. Jako czynnik realizacji celów osoby kierujące się wykształceniem w doborze zawodu wskazały poza dochodami większą dokładność i wytrwałość.

Porównując wyniki przeprowadzonej ankiety z badaniami E. Majewskiego i W. Ziętarey z 1997 r. można stwierdzić, iż w rankingu celów wysuwanych przez rolników w obu badaniach dochód nie jest celem samym w sobie, lecz środkiem realizacji celów. W badaniach z 1997 r. zajął on czwartą pozycję jako cel, natomiast w badaniach z 2004 r. dochody plasowały się dopiero na siódmym miejscu jako cel, lecz na pierwszym miejscu jako środek realizacji celów. W obu badaniach główne miejsce wśród celów zajmowała chęć edukowania dzieci. W badaniach Majewskiego i Ziętarey uczestnictwo w szkoleniach znalazło się poza dziesiątką głównych celów działania. Wyniki ankiety przeprowadzonej podczas Mazowieckich Dni Rolnictwa potwierdzają, iż rolnicy własne doksztalcanie stawiają niżej w hierarchii celów niż chęć zabezpieczenia przyszłości dzieciom, natomiast odczuwają potrzebę doksztalcania jako sposobu realizacji celów.

PODSUMOWANIE

Przeprowadzone badanie z racji małej reprezentatywności próby nie odzwierciedla nastrojów i odczuć całej zbiorowości rolników polskich. Badana próba reprezentuje opinie grupy rolników prowadzących produkcję towarową, o czym świadczy deklarowana powierzchnia posiadanego gospodarstwa (średnio 25 ha) oraz zainteresowanie wystawą w Centrum Doradztwa. Motywy podjęcia pracy

w zawodzie były zróżnicowane ze względu na płeć. Według badanych, głównego powodu wyboru zawodu rolnika należy dopatrywać się w chęci pracy na swoim oraz w zamiłowaniu do wykonywanej pracy. Uzyskanie dochodów nie jest ani motywem, ani celem pracy rolników, a satysfakcja z ich poziomu oceniona została najniżej. Również powiększenie gospodarstwa nie stanowi priorytetu działania rolników. Stawiane cele bez względu na płeć respondentów dotyczą utrzymania rodziny i edukacji dzieci. Pośród pożądaných usprawnień w realizacji celów poza środkami materialnymi rolnicy wskazali na potrzebę sąsiedzkiej pomocy oraz własnego doksztalcenia. Upada zatem stereotyp rolniczych uprzedzeń względem kształcenia i animozji sąsiedzkich.

LITERATURA

- GUS, *Użytkowanie gruntów, powierzchnia zasiewów i pogłowie zwierząt gospodarskich*, Warszawa 2003
- Majewski E., Ziętara W., *System celów w rolniczych gospodarstwach rodzinnych*, [w:] „Zagadnienia ekonomiki rolnej” 6/1997.
- Stachak S., *Wstęp do metodologii nauk ekonomicznych*, Książka i Wiedza, Warszawa 1997.
- Wayne F. C., *Kalkulacja kosztów zasobów ludzkich*, Oficyna Wydawnicza, Kraków 2001.

Bases of Farmer's Professional Decisions in the Era of Farm Structure Polarisation

Summary

In the article there are presented results of the questionnaire carried among farmers during Mazowieckie Days of Agriculture in Poświętne. The main purpose of the research was to present the satisfaction level from work, motives and aims of their profession. Besides there were mentioned also some necessary improvements, which in opinion of the farmers can help to achieve their purposes.